مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد.

عبدالباري جهاني ۲۰۲۰/۱۱/۰۷

شاه شجاع، امیر دوست محمد خان او برتانیه

پنځم فصل

دوه پنځوسمه برخه

د امیردوست محمد خان د یو موټی هیواد د جوړولو پروګرام:

امیر دوست محمدخان په دوهم ځل پاچهي کې، چې نسبتاً اوږده دوره هم وه، چنداني اصلاحاتو ته، چې که یې په نظر کې درلودل، فارغ نه سو. هغه باید تر هر څه مخکې خپل یاغي اولسونه او سیمې د مرکز تابع کړي او خپل هغه قلمرو یې، چې افغانستان بلل کېدی سره یو ځای کړی او تر یوه بیرغ لاندي کړی وای. امیر دوست محمد خان، د پایتخت په شاوخوا کې، د غلجي قبایلو له مخالفت او مقاومت سره مخامخ وو او هغه یې تر یوه ځایه د خپل مشر زوی او ولیعهد وزیر محمد اکبر خان په توره کرار کړل. وروسته د شمال خواته متوجه سو او د هر ولایت د لاندي کولو او ابلولو لپاره یې جلا جلا لښکرکښی وکړې. امیر د یوموټي افغانستان د جوړولو لپاره، چې د ده اصلي مرام وو، هم ډېري لږي پیسې درلودلې او هم یې د عملي کولو لپاره کافي پوځي طاقت نه درلود. امیر، د خپل احتیاج د لیري کولو لپاره، د شته منو تاجرانو څخه پیسې اخیستلې، د خپلو سیاسي مخالفینو مځکي او جایدادونه یې لاندي کول او پر هندوانو باندي یې جزیې او جریمې حواله کولې؛ خو سره له هغه یې هم د خپل پوځ خرڅ خوراک نه سوای برابرولای. د کندهار خواته یې ځکه توجه نه سوای کولای چې هغه یې د ورونو په لاس کي وو. تر څو چې په ۱۸۵۶ کال کي، یعني د خپلي پاچهی په دیارلسم کال یې، د مهردل خان او کهندل خان له وفات څخه وروسته، د کندهار خواته توجه وکړه؛ او د هرات شته من او مهم ښار یې ایله د خپل ژوند په وروستي کال له باقي پاته افغانستان سره یوځای کړ.

امیر دوست محمد خان، سره له هغه چې له بې شمېره ستونزو سره مخامخ وو، ملي وحدت تامین کړ، په خپل قلمرو کي یې د لارو مصوونیت تضمین کړ، تجارت یې تشویق کړ، یو منظم پوځ یې جوړ کړ او لږترلږه د کابل په شاوخوا کي یې عدالت ټینګ کړ. امیر د خپلو ټولو مالي ستونزو او لویو قومي ښورښونو تر څنګ لا د مُلایانو له مخالفت سره هم مخامخ سو.

د ۱۸۵۰ په لسیزه کي، د افغانستان مذهبي علماء او موسسات، چې له سیکهانو، انګرېزانو او شاه شجاع په مقابل کي یې د امیر دوست محمد خان ملاتړ کاوه، د هغه پر ضد ودرېدل. هغه یې له انګرېزانو سره د نیژدې کېدلو او تړونونو د لاسلیکولو له امله د انګرېزانو ملګری وباله. په ۱۸۵۷ کال کي، چې په هند کي د انګرېزانو پر ضد پاڅون پیل سو، مذهبي عالمانو له هغه څخه وغوښتل چې له انګرېزانو سره معاهدې او تړونونه شاته وغورځوي، د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کړي او مسلمانان ورته را وپاڅوي، خو امیر تر پایه پوري د هغوی په خوله ونه کړه او، له انګرېزانو سره، خپلو وعدو ته وفادار پاته سو.

کله چې امیر، په ۱۸۵۶ کال کي، کندهار ونیوی نو سرداران ټول له ښاره وتښتېدل او په مختلفو ځایونو کي یې د هغه پر ضد ښورښونه او مقاومتونه پیل کړل. لمسډن وایی چې هغه په دغه وخت کي په خپلو خلکو کي هم چنداني محبوبیت نه درلود. مُلایانو د کندهار خلک پاورلي ول او هغوی ویل چې د امیر پر ضد جګړه جهاد دی. امیر له انګرېزانو سره لاس یو کړی او له هغوی سره یې ژمنه کړې ده چې د هغوی د دوستانو دوست او د دښمنانو دښمن به وي. نو څرنګه چې عیسی مسیح د انګرېزانو دوست او محمد صلعم یې دښمن دی نو امیر باید د خپل دین د ترک وهلو له امله مسوول وګڼل سي او ټول مسلمانان د هغه پر ضد را پورته سي. (لمسډن ص ۱۳۴)

په کابل کي هم وضع تر دې ښه نه وه. میرحاجي په جوماتونو کي د جهاد تبلیغ پیل کړ او خلکو ته یې ویل چې د هند مسلمانان د کفارو په مقابل کي را پورته سوي دي او دغه وخت دی چې امیر دوست محمدخان هم جهاد اعلان کړي. د امیر دوه ورونه پیرمحمدذ خان او سلطان محمدذ خان، چې دا وخت په کابل کي وه، په دې تبلیغ او د خلکو په لسمولو کي ډېر فعال وه. لمسډن وایی د ډهلي سرنوشت څرګند نه وو او داسي ښکارېدله چې سپین ږیری امیر ښایي هر آن خپل دریځ بدل کړي. خو د امیر دوهم زوی سردار محمداعظم خان خپل پلار ته قناعت ورکړ چې انګرېزان اوس هم دونه زور لري چې د هند د خلکو لپاره د هغوی ماتول او له خاوري ایستل ممکن نه دي. هغه خپل پلار ته

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزي بڼي پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکي په ځیر و لولئ

وویل چي اکاګان یي فقط د شخصي ګټو غم اخیستي دي او له دغه امله یي د برتانیي پر ضد د جهاد تبلیغ ته ملا تړلې ده. (ګریګوریان ص ۸۴)
د ډهلي پاخون، لکه سردار محمداعظم خان چي وېل، کرار سو او انګرېزان بیرته پر اوضاع مسلط سول؛ طبیعي خبره ده چي امیر به هم د آرامی ساه ایستلي وي.
امیر که څه هم چي له انګرېزانو سره د دوهم ځل جنګ له پیل کولو څخه ځان وژغوری مګر پر هغوی باندي یي خپل ډیپلوماتیک فشار ته دوام ورکړ او له هغوی څخه یي غوښتل چي د پښتنو قبایلو سیمه دي د ده په قلمرو کي وشمېري او د ده له مشورې پرته دي له هغوی سره اړیکي نه ساتي. (هغه کتاب هغه مخ)
انګرېزانو نه یوازي د پښتني قبایلو سیمي له افغانستان څخه د تل لپاره بیلي کړي وې بلکه له هرات څخه د ایرانیانو د وتلو څخه وروسته یي په هغه ولایت کي د امیر دوست محمد خان مداخلي ته هم اجازه نه ورکوله. په دې توګه نو امیر نه د پېښور او نه د هرات پر لور، چي د ده د قلمرو د یو موټی کولو د پروګرام برخه وه، حرکت کولای سوای.
په پېښور کي د انګرېزانو کمیشنر هربرټ ایډوردز، له هرات څخه د ایران د قواوو له وتلو وروسته ولیکل چي امیر باید په دې پوه سي چي پر هرات باندي به یي هر ډول حمله نامناسبه کار وي. ځکه چي له هرات سره هر ډول لانجه او جګړه به، د برتانیي او ایران د تړون په اساس، د برتانیي منځګړتوب ته سپارله کېږي او څرنګه چي د کابل حکومت زموږ د دوستانو دوست دی نو باید چي هغه موافقتنامه رعایت کړي. ایډوردز ولیکل دا چي موږ له هرات څخه ایرانیان ایستلي دي نو امیر باید زموږ د احسان منندوی وي. (لمسدن ص ۲۲۱)
امیر دوست محمدخان دا وخت د هندوکش په شمال کي تقریباً ټولي سیمي او ښارونه لاندي کړي او له کابل سره وصل کړي وه. هغه مجبور وو چي، د انګرېزانو سره د تړون د رعایت په خاطر، د هرات په مسله کي، فرصت ته منتظر سي. دا فرصت، پنځه کاله وروسته، هغه وخت په لاس ورغی چي سلطان احمدخان پر فراه باندي حمله وکړه او د فراه ښار یي ونیوی. د سلطان احمدخان دغه تیري دوست محمدخان ته پر هرات باندي د حملي کولو او د کابل له حکومت سره د یوځای کولو پلمه، چي له خدایه یي غوښته، برابره کړه.

د امیر دوست محمدخان د ژوند وروستی جنګ:

امیر دوست محمدخان په جلال آباد کي وو چي پر فراه باندي د سلطان احمدخان د حملي کولو راپوټ ور ورسېدی.
امیر دوست محمدخان دا وخت هم ډېر سپین ږیری سوی او هم یي د روغتیایی حالت چنداني مزه نه وه او د نفس تنګی تکلیف یي درلود خو د فراه مهم یي نه سوای پرېښودلای او د هرات د نیولو فرصت یي، چي شل کاله وروسته یي تر لاسه کړی وو، ځندولای نه سو. هغه سمدستي خپل زامنو ته، چي ډېریي په جلال آباد کي حاضر ول، د سمدستي حرکت کولو امر وکړ. سردار محمد امین خان ته یي، چي په کندهار کي والي وو، د تیاري کولو فرمان صادر کړ او پخپله یي هم د کابل پر لور حرکت پیل کړ. امیر ته په ګندمک کي خبر ورسېدی چي د فراه حاکم له ښاره تښتېدلی او سلطان احمدخان د ښار کنټرول اخیستی دی.
امیر دوست محمدخان خپلو زامنو ته، چي د افغانستان په مختلفو سیمو کي والیان او حاکمان ول، د هرات پر لور د لښکرکشي او یا د حرکت کولو لپاره د تیارسی امر وکړ. سردار محمدامین خان، چي د کندهاروالي وو، له سردار شېرعلي خان سره تقریبا په یوه وخت کي فراه ته ورسېدل او ښار یي محاصره کړ. سردار سلطان احمدخان، چي له کابل څخه د امیر له حرکت او ډېر پراخ پوځي تیاري او حرکت څخه خبر سوی وو، د فراه ښار یي د پردل خان زوی سردار میرافضل خان ته، چي د فراه په نیولو کي د سردارسلطان احمدخان محرک وو، پرېښود او پخپله د هرات پر لور وخوځېدی.
سردار میرافضل خان د سردارمحمدامین خان پوځ ته له تسلیمېدلو څخه انکار وکړ او کله چي سردار شېرعلي خان هم له هغه سره یو ځای سو نو د سردارشېرعلي خان په اعتماد، چي د ده زوم وو، تسلیمېدلو ته غاړه کېښښوده. امیر هغه دونه ونازاوه چي تر خپلي خېمي پوري یي د هغه د راوستلو لپاره خپل شخصي جوپان ور واستاوه او کله چي هغه د امیر خېمي ته ورسېدی نو امیر ورته ولاړ سو او هغه یي په غېږ کي ونیوی او خپل څنګ ته یي کښېناوه.
امیر د هرات پر لور حرکت وکړ او ښار یي، چي سرنوشت یي د محاصرو کړاوونه په برخه لیکلي وه، محاصره کړ. څرنګه چي په خانانو او د کورنی په غړو، په تېره بیا هغو کسانو چي د پاچهی خیال په سر کي لري، هیڅ وخت اعتبار نه سي کېدلای نو سردار میرافضل خان هم له دغه امله، د هرات شاوخوا ته د امیر له رسېدلو سره، بیرته هرات ته ولاړ او له سلطان احمد خان سره یو ځای سو.
د هرات محاصره اوږده سوه. په دې وخت کي امیردوست محمدخان، چي نور یي د ځوانی طاقت او قوت ورته پاته نه وو، سخت ناروغ سو. د امیردوست محمدخان لور، چي د سردارسلطان احمدخان مېرمن وه، وفات سوه او امیر له ښار څخه د هغي د جنازې وتلو ته اجازه ورکړه. د امیر زامنو هغه په عزت خاورو ته وسپارله او لږ وخت وروسته سردارسلطان احمد خان، چي د ایران له مرستو څخه ماېوس سوی وو، ناروغ او د ۱۸۶۳ کال د اپرېل پر شپږمه وفات سو. خاورو ته د هغه له سپارل کېدلو څخه وروسته، د سردار زوی شهنواز خان مقاومت ته دوام ورکړ. امیر څه باندي یوه میاشت وروسته، پر هرات باندي د یوه عمومي یرغل حکم وکړ او ښار یي په زور ونیوی. څرنګه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

چې امیردوست محمد خان له مخکې څخه هم ناروغ وو نو په هرات کې یې ډېر ژوند ونه کړ او د ښار له فتح کولو څخه دیارلس ورځې وروسته، د ۱۸۶۳ کال د جون پر نهمه وفات او د خواجه عبدالله انصاري په زیارت کې خاورو ته وسپارل سو. د هرات فتح کول او له کابل سره یو ځای کول د هغه د ژوند تر ټولو لوی ارمان وو؛ او دا ارمان یې هم، د ژوند په وروستیو شپو ورځو کې، پوره سو.

د امیر دوست محمد خان شخصیت:

د امیر دوست محمد خان په باره کې په بشپړ جرأت ویلای سو چې هم د توري، هم د عقل او هم، د قدرت په وخت کې، د عدالت څښتن وو. هغه که، د یوه انسان او یوه افغان په صفت، هر څومره بدۍ درلودلې، په خپل عصر، په خپلو سیالانو او په خپلو ورونو کې، چې تقریباً ټول یې د قدرت څښتنان ول، تر ټولو بهتر وو. هغه نه له شاه شجاع سره، چې د افغانستان په تاریخ کې د پردیو د غلامۍ د سمبول حیثیت لري او نه د هغه له نورو ورونو، د پېښور او کندهار له سردارانو سره مقایسه کولای سو. ټول خارجي څېړونکي او مورخین، د نظر په اتفاق، هغه، په افغانستان کې د خپل عصر، تر ټولو غوره او هوښیار شخصیت بولي. یوازي زموږ ځینو داخلي مورخینو او لیکوالانو د هغه په باره کې منفي نظر څرګند کړی دی، خو له بده مرغه چې یو یې هم مستند دلایل نه لري.
انګرېزی نقاش او لرغون پېژندونکی ویګني، چې د افغان او انګلیس د لومړي جنګ څخه څه کم یو کال مخکې کابل ته تللی او له امیر دوست محمد خان سره یې ډېر زیات لیدلي دي لیکي چې یوه ورځ د کابل په یوه تنګه کوڅه کې پر آس سپوروم او له مقابل لوري مې یو سړی راغی چې پر یابو یې واښه بار کړي وه. موږ دواړه په دې کوڅه کې نه سوای تېرېدلای نو ما هغه په اشاره پوه کړ چې شاته وګرځي. د یابو څښتن شاته وګرځېدی خو په ډېر لوړ آواز یې وویل «دوست محمد مړدی؟ چې عدالت نسته» ویګني وایي ما دا خبره وروسته څو څو ځله واورېدله او زه پوه سوم چې دا په کابل کې یو دود متل ګرځېدلی دی. (ویګني ص ۱۶۰)
ویګني لیکي چې امیردوست محمدخان په کابل کې ډېر مخالفین درلودل او غوښتل به یې چې دی له قدرته لیرې کړي مګر پر دې خبرې نه سره جوړېدل چې څوک به قدرت ته رسوي.« سړی چې په ریښتیا هم نورو مشرانو ته ګوري نو د ده تر لیاقت او اهلیت پورې هسې احمقان معلومیږي. او زه به په غلطه نه یم که ووایم چې دی به له ټولو داخلي مخالفتونو سره خپل قدرت وساتي. زه حیران سوم چې څوک به ولې د ده نسکورېدل غواړي. د شاه شجاع په وخت کې څوک له کابل څخه لس پنځه لس میله لیرې نه سوای تللای او بنایي یا غلو شکولی او یا وژل سوی وای. د امیردوست محمدخان د حکومت په وخت کې تر ښه ډېر واټن پورې سړی تللای سي. ده د یاغي قبایلو زیات شمېر مشران، چې په نجراو، تګاو او د کابل په کوهستان کې اوسېدل، ونیول او اعدام یې کړل. ده د مهمندو له مشر سعادت خان سره ښه اړیکي درلودل او د غزني څخه ها خواته په غرونو کې اوسېدونکي قبایل یې نوم په احترام یادوي. د کشمیر، پېښور او د اباسین پر لوېدیځه غاړه د ولایتونو له لاسه ورکولو سره د ده کلني عایدات تر ۲۳ لکه روپیو یا ۱۶۰ زره پونډو نه زیاتېدل. د ده د خزانې تش والي د ده د هر ابتکار مخه نیولې وه. (هغه کتاب ص ص ۳۷۲-۷۴)
دوست محمد خان په ژوند کې تقریباً هیڅ ملګری نه درلود. هغه د خپلي توري او عقل په زور قدرت ته رسېدلی وو او د همدغو دوو ملګرو په مرسته یې د ژوند تر پایه پورې مزل وکړ. د هغه ورونه او وریرونه د ده تر ټولو سخت دښمنان ول. د پېښور ورونو یې، په تېره بیا سلطان محمد خان، چې تر ۱۸۶۱ کال پورې ژوندی وو، تر مرګه پورې د هغه په مقابل کې له دسیسو څخه لاس وانه خیست او د دوست محمدخان په مقابل کې یې د سیکهانو نوکري غوره کړې وه. د کندهار ورونو یې څو ځله د ده د ړندولو او وژلو دسیسې وکړې او هر یو تر مرګه پورې د ده د سر دښمن پاته سو. هغوی د دوست محمد خان په مقابل کې، له ایران سره، چې د افغانستان تر ټولو خطرناک دښمن وو، لاس یو کړی او په هره تنګسه کې یې د ایران د واکمنانو لمنو ته ځانونه اچول. د هغه مشر ورور نواب عبدالجبار خان، چې امیر یې تر مرګه درناوی کاوه او لالا به یې باله، له ده سره دومره کینه او حسادت درلود چې ان په لومړۍ ځواني کې یې، چې د دوست محمد خان د تګاو او نجراو د خلکو د بنوړښ د کرارولو لپاره روان سو، تګاویانو ته لیک واستاوه او هغوی ته یې وویل چې دوست محمد خان باید قتل کړي او نواب به له دې خوا څخه له هغه سره هر ډول مرسته بنده کړي. دا لیک د دوست محمد خان لاسته ولوېدی خو ورور ته یې هیڅ ونه ویل. دوست محمد خان د جبار خان د آرزو په خلاف، تګاویان کرار کړل. نواب جبار خان دا خیانت فقط د دې لپاره وکړ چې که دوست محمدخان د تګاویانو په ځپلو کې بریالی سي هسې نه چې په ده پورې ونه خاندي. (هغه کتاب ص ۱۴۹)
کله چې شاه شجاع په ۱۸۳۴ کال کې، د کابل د تخت د بیرته نیولو لپاره، د انګرېزانو په مرسته، لښکر راغونډ کړ او پر کندهار باندې یې حمله کوله نو نواب جبارخان د ټولو هغو سردارانو په سر کې وو چې له شاه شجاع سره یې تماسونه ټینګ کړل او هغه ته د بیعت کولو او هر راز مرستو ژمنه یې ورسره وکړه. سلطان محمد خان، یقین درلود چې امیر دوست محمدخان به د شاه شجاع په مقابل کې ماته خوري نو سمدستي یې جلال آباد ونیوی او پېښور یې سیکهانو ته خوشي کړ، چې د تل لپاره له افغانستان څخه بېل سو. امیر دوست محمدخان د کندهار له سردارانو سره د مرستې لپاره د جنګ میدان ته ورغی. شاه شجاع یې مات کړ؛ خو سردارانو هغه ته کندهار ته د داخلېدلو اجازه نه ورکوله. امیردوست محمدخان د خپل ورونو دا ټولې دښمنۍ هېرولې او تر پایه پورې یې له هغوی سره مرستې نه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

سپمولي. په داسي حال کي چي، که د هغوی دايمي دښمنی او د ده د احسانونو په مقابل کي د هغوی خيانتونو ته وکتل سي نو هغوی د امير د هيڅ ډول مرستو لياقت نه درلود. د يارمحمد خان په باره کي مو کافي ليکنه کړې ده او استبداد يې په هيڅ توګه د دوست محمد خان له اداري سره مقايسه کېدلای نه سي. او سردارسلطان احمدخان خو، يوازي د هرات د واکمنی د ساتلو لپاره، سکه او خطبه د ايران د شاه په نوم جاري کړې وه او تر مرګه پوري ايران ته وفادار پاته سو. د شاه شجاع په باره کي به څکه څه نه ليکو چي هغه د افغانستان په تاريخ کي د پرديو د غلامی سمبول دی او په ژوند کي يې داسي کار نه دی کړی چي يا دي چا ستايلی او يا دي په ستايلو و ارزي. په دې توګه نو موږ په پوره جرأت ويلای سو چي امير دوست محمدخان، لړترلږه، په خپل وخت کي، له ښېښوره تر هراته پوري، تر ټولو واکمنانو او شخصيتونو بهتر وو او که يې نور هيڅ خدمت نه وي کړی نو د مرګ تر ورځي پوري د افغانستان د يو موټی کولو ارمان ته وفادار پاته سو او د افغانستان په تاريخ کي يې بايد دا کارنامه هيڅ وخت هېره نه سي.
امير دوست محمدخان يو ځل دوولس او بل ځل شل کاله پاچهي وکړه؛ مګر دواړه ځله يې د يوه پاچا په حيث نه بلکه د يوه قومي او ملي مشر په څېر ژوند وکړ. هيڅ وخت يې تخت جوړ نه کړ او له مشرانو سره به پر قالينه کښېنستی. تر ټولو مشرانو يې ساده او تل پاکي جامې اغوستلې. نه يې په ټول ژوند کي تاج پرسر کړ او نه يې چا په بګړی او جامو کي ټومبلي جواهرات وليدل. د ټولو خارجي مېلمنو او داخلي مشرانو په احترام ولاړېدی؛ له چا سره يې د غيرې او له چا سره يې د لاس روغبړ کاوه.
مورخ سرجان کي ليکي: اميردوست محمدخان پرته له هيڅ ډول رياکاری څخه په عامه پر خپلو تېرو خطاوو باندي اعتراف وکړ او ژمنه يې وکړه چي خپل ځان به اصلاح کړي. دی پر خپل قول باندي ودرېدی.
کي وايی په دې کي هيڅ شک نسته چي امير په دې وخت کي د تحسين وړ کارونه وکړل او حتی عيسويانو يې هم احترام کاوه. برياليتوبونو د هغه د مغز انډول خراب نه کړ او نه يې د قدرت زياتېدلو زړه سخت کړ. ورځنی ژوند يې ډېر ساده وو. ډېر نرم طبيعت يې وو او د خپلو رعيتو تر ټولو غريب سړي لاس يې ګرېوان ته رسېدی. هر ګړی د هغوی د شکايتونو اورېدلو ته حاضر وو او د هغوی په داد رسېدی. داسي ورځ نه وه چي دی به پرآس سپور وو او څوک يې مخي ته درېدلی نه وای او عرض يې نه وای ورته کړی او خپل ټول بيان يې په ده اورېدلی نه وای. دی هيڅ وخت له عارض څخه نه تېرېدی. د آس جلو به يې را ټينګ کړ. په ډېره حوصله به يې د ښار د تر ټولو غريبو کسانو شکايتونو ته غوږ ونيوی؛ او خپلو مامورينو ته به يې د اجرآتو امر وکړ. د ده عدالت دونه مشهور سوی وو چي هر ځای به له چا سره ظلم وسو نو سمدستي به يې ويل دوست محمد مړ دی چي عدالت نسته؟ ټول هغه کسان چي دی يې له نيژدې پېژندی وايی چي امير دوست محمدخان يو زړه سواندی او مهربان واکمن وو... (کي لومړی جلد ص ص ۱۱۷-۱۸)
ويګني وايي: يو وخت خزانه تشه وه او عسکرو ته څو مياشتي تنخواوي نه وې رسېدلي. يوه عسکر شکايت وکړ او وې ويل چي نور عسکري خدمت نه سي کولای. امير وويل چي هيڅوک بايد دا خبره ونه سي کړای چي دوست محمدخان د يوه عسکر پر حقه غوښتنه غوږونه کاڼه واچول. سمدستي يې د هغه عسکر باقي پاته تنخوا ورکړه؛ مګر له عسکري خدمت څخه يې رخصت کړ. (ويګني ص ص ۳۷۴-۷۵)
موهن لال، چي چنداني د امير دوست محمدخان صفت نه کوي، ليکي: چي اميردوست محمدخان خان د خپل قدرت په وخت کي قرآن شريف زده کړ او نايب امير محمد اخندزاده يې ښوونکی وو. امير دغه راز د پخواني او معاصر تاريخ په باره کي، د متلونو او د مشهورو کسانو د ژوند د حالاتو او د ليري او نيژدې هيوادونو د اداري سستمونو په باره کي ډېر ښه معلومات لري او په خپل فوق العاده لياقت سره يې د علومو په باره کي کافي معلومات حاصل کړي او ذخيره کړي دي. امير په فارسي، پښتو، ترکي، پنجابي او کشميري ژبو خبري کوي. (موهن لال لومړی جلد ص ۲۰۶)
امير دوست محمدخان په ډېرو بدو او سخت شرايطو کي قدرت ته ورسېدی. پر هغو شرايطو مو مخکي بحث کړی دی. له امير سره خپلو ورڼو دومره پټي او څرګندي دښمنی او حتی خيانتونه وکړل چي هغه پر ټولو دوستانو باندي اعتماد له لاسه ورکړ. د امير د خپل لمسي امير عبدالرحمن خان په شمول، ډېر کسان هغه په دې ملامتوي چي د افغانستان ټول ولايتونه يې د خپلو زامنو ترمنځ ووېشل. او چي کله دی وفات سو نو هر يوه پر خپل سر بيرغ پورته کړ او هر يوه ځان د پاچهی لايق باله؛ او هيواد د داخلي جنګ اور ته ولوېدی. خو د دې کار لوی علت يې هم هغه پر له پسي او بې دليله دښمني وه چي د ژوند، جنګونو او قدرت په زمانه کي يې له خپلو تر ټولو نيژدې دوستانو څخه ليدلي وه او پر هر چا يې بې اعتماده کړی وو. هغه يوازي په خپلو زامنو باور درلود.
له امير دوست محمدخان سره، د افغاني منورينو او مورخينو د مخالفت اصلي علت له انګرېزانو سره د هغه دوستي ده. په دې کي شک نسته چي انګرېزانو، د يوه لوی قدرت په حيث، پر افغانستان باندي بېحده زيات تېري او ظلمونه وکړل او د دې نېستمن هيواد کلي او ښارونه يې وسوځول، شنه کښتونه يې ورته تباه کړل او په زرګونو انسانان يې د خپلي پراختياغوښتني قرباني کړل؛ مګر امير له هغوی سره دښمني کولای نه سوای. امير هم په داخل کي له دښمنانو سره په ستونزو او جګړو لګيا وو. هم د ښورښونو سره مخامخ وو. هم يې خزانه تشه وه او د پوځ تنخوا او لګښت يې برابرولای نه سوای. هم په لوېديځ کي، د ايران په څېر يوه قوي دښمن ګاوندي سره، چي هر وخت د

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزي بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رااليرلو مخکي په خير و لولئ

روسيي تحريک او مرسته ورسره وه، مخامخ وو. امير دوست محمدخان، د همدغه ضرورتونو په اساس، د قدرت له لومړۍ ورځې بيا تر مرګه پوري، د انګريزانو دوست پاته سو. ځان يې نه يوازي د يوه قوي دښمن له دښمنۍ څخه بېغمه کړی وو بلکه هغوی له کاله دوولس لکه روپۍ، په زرهاوو توپکونه او مرمۍ ورکولې او ده دي ټولو شيانو ته د چنبلو د اوبو په څېر ضرورت درلود. امير له انګريزانو څخه نفرت درلود او يوه ورځ يې لمسېدن ته، چي څو هفتې وروسته کندهار ته روان وو، په پېښور کي مخامخ وويل چي که يې وس لرلای نو ټول کافران به يې د مځکي له مخه محو کړي وای. مګر ده ځکه هغوی ته د دوستی لاس اوږد کړی دی چي له لعنتي ايرانيانو څخه يې ساتي. خو له بده مرغه چي زموږ مورخين، او له هغې جملې مرحوم غبار، د امير دوست محمدخان په مقابل کي د سردارسلطان احمدخان ستاينه کوي؛ چي څه کم اووه کاله يې د ايران د شاه په نوم خطبه وويله او د هغه په نوم يې سکه جاري کړې وه. که اميردوست محمدخان هرات فتح کړی نه وای ښايي د سلطان احمدخان زامنو هغه ولايت بالاخره ايرانيانو ته تسليم کړی وای.

د پېښور سردارانو خپل ټول ژوند د سيکهانو په نوکري کي تېر کړ او هم يې د سيد احمدبرېلوي او هم يې د خپل ورور اميردوست محمدخان په مقابل کي له سيکهانو سره لاس يو کړی وو. د کندهار سردارانو تر پايه او د امکان ترحده، د افغانستان د تر ټولو خطرناک دښمن، ايران له دوستی او حتی نوکری څخه لاس وانه خيست. د افغانستان په داخل کي چي د غلجيو او درانيو څه قومي مشران ول ټولو د خپل قدرت او خپلو ګټو د ساتلو لپاره ښورښونه کول او د مرکز امر ته يې ځکه غاړه نه ايښودله چي له دوی څخه يې د منظمو مالياتو او عسکري خدمت غوښتنه کوله.

امير دوست محمدخان نه يوازي، په ډېرو لږو مالي امکاناتو، د امنيت او عدالت د ټينګولو او ملي وحدت د تاءمينولو له امله د ستايني وړی دی؛ بلکه هم يې د خپلو ګاونډيو واکمنانو او هم يې په داخل کي د خپلو نورو سيالو مشرانو په تناسب ډېر لږ استبداد کړی دی. د دومره دښمنانو او دومره ياغي خانانو او قبايلو په وجود کي استبداد نه کول او له بېځايه ظلم څخه ځان ژغورل پخپله يو مثبت او د ستايني وړ ټکی دی.

نور بيا

اقتصادي او اجتماعي حالات:

عبدالباري جهاني

شاه شجاع، امير دوست محمد خان او برتانيه, يوپنځوسمه برخه

يادونه: د ښاغلی جهانی د ليکنو آرشيف، تاسو کولای شی د دی ليکني ټولي برخی دلته ولولی

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکي په ځير و لولئ